

VOGEL IN DE KIJKER

**HYBRIDEVROUWTJE WITKOP- x GEELGORS *Emberiza leucocephalos*
x *E. citrinella* IN HOEGAARDEN VAN 26 DECEMBER 2003 TOT
FEBRUARI 2004**

Tweede Kerstdag. 's Middags had ik samen met mijn broer Erwin en Maarten Schurmans afgesproken om in de streek wat te gaan vogels kijken. Als eerste stonden de braakakkers van Natuurpunt in Hoegaarden op het programma. Op deze percelen staat tarwe als voedsel voor de gorzen- en hamsterpopulaties. Ook specifieke akkeronkruiden profiteren van dit gevoerde beheer, dat in Vlaanderen vrij uniek is te noemen. Dat we gorzen zouden vinden was wel zeker. De percelen werden regelmatig door vogelkijkers uit de streek gecontroleerd met een paar honderden Geelgorzen en tientallen Grauwe Gorzen tot resultaat. Vandaag zouden we beginnen met het perceel Katerspoel, dat vlakbij het gehucht Nerm in Hoegaarden ligt. Toen we er aankwamen bleken er al dadelijk een groot aantal Geelgorzen te foerageren, naar schatting een 200. Ze zaten meestal op de grond en waren dan moeilijk te bekijken, maar toen ze op een moment in een sleedoornhaag gingen zitten, begon ik de groep met de telescoop af te speuren. Bij het groepje dat ik zo ongeveer als eerste in het telescoopbeeld kreeg, viel mij direct een bleke gors op. Lichte paniek, zag ik dat wel goed, een vrouwtje Witkopgors? Na enkele seconden zei ik tegen Erwin en Maarten: "Ik denk dat ik hier een Witkopgors in beeld heb". Ongeloof bij beiden. Erwin keek snel door de tele en zijn enige conclusie was ook Witkopgors. Maarten kon de vogel slechts een aantal seconden zien, toen vloog de groep op. Alles bij elkaar hadden we de gors misschien een half minuutje gezien. We waren vrij zeker van wat we gezien hadden, maar gezien de zeldzaamheid van de soort en de korte waarnemingsduur bleef er een beetje onzekerheid. We hadden ook geen enkele veldgids bij de hand. We probeerden vogelkijkers uit de buurt te bereiken, maar we vonden niet zo direct iemand. Uiteindelijk konden we Freek Verdonckt bereiken. Die haalde er zijn boeken bij en de kenmerken die hij in de boeken vond, deden ons meer en meer geloven dat het wel degelijk een Witkopgors was. Evenwel slaagden we er niet in de vogel terug vinden. We besloten de waarneming als "determinatie vrij zeker, voor de soort moeilijk kleeft" via het semafooncircuit bekend te maken. Direct kwamen de eerste telefoontjes binnen en even later arriveerden vogelkijkers om mee te helpen zoeken. Pas toen kon Erwin de gors terugvinden. Die liet zich nu langer bekijken, maar de afstand bleef groot. De andere vogelkijkers waren ook van de determinatie overtuigd en nu werd code "determinatie zeker" doorgestuurd op de semafoon. Nog diezelfde dag konden een aantal mensen de gors bekijken en werden de eerste foto's genomen door Dirk Ottenburghs. De volgende dag kwam de grote toeloop. Ongeveer 80 vogelkijkers waren gans de dag aanwezig. De gors liet zich in de voormiddag slechts kortstondig bekijken op een andere braakakker, Egypte

genoemd. In de namiddag bleef het moeilijk om de gors te zien. Aan de Katerspoel werd hij terug gevonden in een vlierstruik. Peter Adriaens kon filmopnamen maken en er werd geen enkel spoortje van geel in het verenkleed gevonden, ook niet op de ondervleugeldekveren die konden worden gefilmd. De volgende dagen werd de gors nog dagelijks gezien en kwamen nog tientallen geïnteresseerden naar Hoegaarden afgezakt. Op 2 januari waren we terug met een tiental vogelkijkers aanwezig. In de voormiddag liet de gors zich maar slecht zien, maar tegen de avond zat hij plots heel kort bij en liet zich zeker 15 minuten schitterend bekijken. Zo kortbij en langdurig hadden we hem tijdens de voorbije week nog niet te zien gekregen. Doordat de vogel zo goed te zien was konden alle details bekeken worden en door een aantal onder ons werd al snel geopperd dat de randen van de handpennen een gele zoom aan de buitenvlag hadden. Al snel konden iedereen die aanwezig was het geel zien en Kris de Rouck kon close-up foto's maken. Daar ging dus de eerste veldwaarneming van Witkopgors in België, we hadden te doen met een hybride Witkop- x Geelgors. Een zware ontgoocheling. De foto's werden op de Belgian Bird maillist geplaatst en iedereen was het eens, wat we in het veld al beseften werd hier nog maar eens duidelijk, het was een hybride. Hybridisatie tussen Geel- en Witkopgors komt vrij frequent voor, zie verder in dit artikel.

Dus kon Witkopgors weer van velen hun lijst worden geschrapt. Maar het was zeker een leuke waarneming die ons veel heeft bijgeleerd en die heel veel mensen de schitterende natuur in de streek van Hoegaarden heeft leren kennen. Er werden heel veel positieve reacties gehoord over het schitterende werk dat de mensen van NP afdeling Velpe-Mene hier leveren. Er werd hier door vele een vorm van natuurbeheer ontdekt die zeker en vast in andere streken van Vlaanderen navolging zal krijgen. De hybride-gors werd op 29 januari voor het laatst gezien door Robin Guelinckx.

Beschrijving van de vogel

Gebaseerd op aantekeningen in het veld en aan de hand van foto's genomen door Kris De Rouck, Peter Adriaens, Vincent Legrand en Dirk Ottenburgs. Het gaat om een 1ste-winter vrouwtje.

- ***Algemene bouw***
grootte en structuur als die van Geelgors.
- ***Onderdelen***
centrum van de buik en anaalstreek volledig wit. Flanken, borst, keel en kin zwaar gestreept. Streping op de flank heel intensief en ver doorlopend richting buik wat dus maar een vrij kleine zuiver witte buik overlaat. Basiskleur van deze veren was witachtig met ros. Rond de schacht een smalle donkerbruine zone die het effect van streping gaf. Streping op de borst was ook intensief en gaf het effect van een duidelijk afgescheiden

borstband t.o.v. de buik. Basiskleur van de veren op de keel was iets witter met fellere, bredere, donkerdere streping.

- ***Bovendelen***

zware overlangse streping op rug en mantel. Afwisseling donkerbruine-zwarte en lichtbruine-grijzige streping. Stuit en bovenstaartdekveren fel ros. Centrum van deze veren donkerbruin, een brede rand met fel rosbruine kleur. Een aantal veren, en dan vooral die van de bovenstaartdekveren vertoonden een blekere zoom en een nog uitvoeriger donker centrum.

- ***Vleugels***

Handpennen: donkerbruin met lichtgeel randje.

Armpennen en tertials: ook donkerbruin-zwarte centra met rosbruine rand aan de buitenvlag. Deze rand aan de buitenvlag van armpennen is iets breder dan die van de handpennen. Randje aan de toppen van de tertials iets lichter.

Grote dekveren: donkerbruine-zwarte centra met brede rosbruine zoom. Bij een aantal was deze zoom iets lichter en dan vooral naar de toppen toe.

Middelste dekveren: donkerbruin-zwart met rosbruine rand.

Kleine dekveren: in het veld niet op gelet of gezien, op één van de foto's, waar ze net zichtbaar zijn, lijken ze grijs te zijn.

Duimvleugel: donker met uiterst licht randje.

Ondervleugeldekveren en okselveren volledig wit.

- ***Staat***

Naar verhouding lange donkerebruin-zwarte staart met zeer smalle witte rand.

Smalle rand van de binnenste staartpennen naar de basis toe met een lichtbruine tint. Patroon van de buitenste staartpennen niet gezien.

Staartpennen puntig. Onderstaartdekveren wit.

- ***Kop***

Duidelijk aanwezige witte oogring. Duidelijke witte mondstreep die begrensd wordt door een donkere snorstreep die overloopt in de veren die de onderrand vormen van de oordekveren die een dezelfde kleur hebben als de snorstreep. Veren die de bovenrand van de oordekveren vormen hebben dezelfde donkere kleur. De veren in het centrum van de oordekveren hebben een lichter bruingrijzige kleur en achteraan op de oordekveren is zelfs een wit vlekje aanwezig. De baard bestaat uit intense fijne streping.

Brede grijzige wenkbrauwstreep die verbinding maakt met de nek en hiermee niet van kleur verschilt.

Nek grijsig, ongestreept en duidelijk contrasterend met de kruin en de bovendelen.

Kruin grijze basiskleur met duidelijk fijne maar intense zwartachtige langsstreping. Zijkruin iets donkerder.

Teugel nogal onduidelijk getekend met een vage, vuile overgang tussen wenkbrauwstreep, die hier groezeliger is dan achter het oog, en snorstreep.

- ***Naakte delen***

Snavel: grijs met de culmen nog enkele tinten meer grijs wat het effect geeft van een grijze snavel met lichte snijranden. Bovensnavel iets donkerder dan ondersnavel.

Poten: bruin, vleeskleurig

Witkopgorzen in België

In volgend overzicht staan alle gekende gevallen van België zoals ze geboekt staan bij het BAHC. Met dank aan Gunter De Smet voor het doorsturen van deze gegevens.

* = vondst of gevangen door vogelvangsters

V = ringvangst

NO = niet onderzocht door het BAHC

NA = niet aanvaard door het BAHC

m. = mannetje

v. = vrouwtje

Aanvaard

- (1) *28 okt. 1911 *Wommelgem* (A) 1ste kj (1ste winter) m.
- (2) V c15 okt. 1961 *Koksijde* (W) 1ste kj+ v.(vogelvangst)
- (3) *21 okt. 1961 *Brasschaat* (A) m.
- (4) V 27 okt. 1961 *Battice* (Lg) m.
- (5) *11 nov.1961 *Rumst* (A) v. aangetroffen op vogelmarkt van Antwerpen
- (6) V 14 nov. 1962 *Awirs* (Lg) 1ste kj (1ste winter) m.
- (7) V 17 nov. 1963 *Schoten* (A) v. ring 3V3408, op 09 dec.1964 gelost te Merksem (A)
- (8) *06 nov. 1964 *Petit-Rechain* (Lg) 1ste kj (1ste winter) v. ; minstens tot 25 maa. 1965 in gevangenschap gehouden
- (9) V 09 nov. 1974 *Brecht* (A) 1ste kj (1ste winter) v. ring 13V62320
- (10) V 27 okt. 1976 *Ampsin* (Lg) 1ste kj (1ste winter) v.
- (11) V 01 dec. 1977 *Battel, Mechelen* (A) 1ste kj (1ste winter) v. ring 16V49916
- (12) V 12 okt. 1980 *Brecht* (A) 1ste kj (1ste winter) v. ring 19V64960
- (13) V 01 nov. 1980 *Brecht* (A) 1ste kj (1ste winter) v. ring 20V86768
- (14) V 09 nov. 1987 *Awirs* (Lg) m. [Fraipont R. in A.26/1(1989):13]
- (15) V 01 nov. 1991 *Lebbeke* (O) 1ste kj (1ste winter) m. ring 34V93734
- (16) V 03 nov.1994 *Sourbrodt, Waimes* (Lg) 1ste kj (1ste winter) m. ring 37V3845
- (17) V 09 dec. 1995 *Machelen* (O) 1ste kj (1ste winter) m. ring 38V32877

(gelost op 10 dec.1995)

(18) V 13 apr. 1996 Sourbrodt, *Waimes* (Lg) 2de kj v. ring 38V6650

(19) V 07 nov. 2003 Merksplas (A) 1ste kj (1ste winter)

Hybride Witkopgors x Geelgors

(1) 10 okt. 1970 Zeebrugge, *Brugge* (W) 1ste kj+ m.

Niet aanvaard of niet onderzocht

NO (1) 00 nov. 1960 *Beyne-Heusay* (Lg) 1 ex., bij vogelhandelaar

NA (2) V 00 nov. 1961 *Wijnegem* (A) v.

NO (3) V vangstperiode 1961 *Duffel* (A) 1 ex. (vogelvangst) tentoongesteld te Duffel op 20-22 jan. 1962

NA(4) V 00 jul. 1962 *Schoten* (A) m.

NO (5) *V 00 okt. 1962 Hoogboom, *Brasschaat* (A) gestorven in gevangenschap op 21 nov. 1964 ; tot op heden bewaard

NA (6) 17 nov. 1963 *Schoten* (A) m.

NO (7) V 25 okt. 1966 *Oostmalle* (A) 1 ex.(vogelvangst)

NO (8) V vangstperiode 1968 *Zele* (O) m. (vogelvangst)

NA (9) 26 okt. 1989 *Amay* (Lg) [[A.28/2-3\(1991\):149](#)]

NO (10) 09 maa. 2002 *Roisin* (H) m. gedurende 2-3 minuten bij Geelgorzen

Zoals blijkt uit deze lijst is de waarneming in Hoegaarden pas het tweede geval tout court van een hybride in België. Opmerkelijk is dat alle aanvaarde waarnemingen betrekking hebben op ringvangsten en vangsten door vogelvaarders, geen enkele veldwaarneming dus. Bij de niet-aanvaarde en niet-onderzochte waarnemingen staat ook geen enkele hybride aangegeven.

Voorkomen van Geelgors en Witkopgors

Geelgors is wijdverspreid in Europa met uitzondering van zuidelijk Spanje en Portugal, Italië en Zuid-Griekenland en het uiterste noorden van Scandinavië. Het broedareaal loopt ver door in Rusland met de Nizhnyaya Tunguska rivier als oostgrens, de Vilyuy rivier als noordoostgrens, de noordelijke grens van de taiga als noordelijke grens en de grens met Kazakstan als zuidelijke grens (voor meer info over de Geelgors zie "Ons Vogelblad" 2002 – nr. 52).

Het broedgebied van de nominaatvorm van de Witkopgors begint in het Permgebied net ten westen van de Oeral en loopt dan oostelijk door Siberië tot aan de Stille Oceaan en in Sakhalin. De noordelijke grens van zijn verspreidingsgebied valt grosso modo samen met de poolcirkel, de zuidelijke grens omvat Noord-Mongolië, Noordoost-Inner-Mongolië en er zijn zuidelijke uitlopers naar het Altai-gebergte, Tarbagatay, Dzhungarian Ala Tau en de oostelijke gedeelten van het Tien Shan gebergte. Overwinteren doen ze in Afghanistan, Pakistan, Noordwest-India, Nepal en Noord-China. Minder belangrijke overwinteringsgebieden bevinden zich in Noord-Iran, de voormalige

Sovjetstaten in Centraal-Azië, Mongolië en in nog mindere mate Japan. In het west-palearctische gebied komt de soort dus als broedvogel voor in de westelijke Oeral. In de rest van het west-palearctische gebied is Witkopgors een dwaalgast maar toch de minst zeldzame Siberische gors. Er zijn waarnemingen in alle maanden van het jaar met de meeste tijdens oktober en de wintermaanden. In Italië (Toscanië) en Frankrijk (streek van de Camargue) overwintert de soort in klein aantal. In Toscanië werden in de periode 1995-2002 minstens 110 overwinterende exemplaren bestudeerd, waarvan maar één hybride-kenmerken had.

Voorkomen van hybriden

In de loop van de tijd hebben Geelgors (naar het oosten) en Witkopgors (naar het westen en noorden) hun broedgebieden uitgebreid. In Centraal Rusland heeft dit geleid tot een enorm groot gebied, groter dan Europa, waar de verspreidingsgebieden van de 2 soorten elkaar overlappen. Geelgors breidt momenteel zijn broedgebied nog steeds verder uit naar het oosten wat het overlappingsgebied steeds groter maakt en dus ook het aantal hybriden doet stijgen. Nu zijn Geelgors en Witkopgors zustersoorten, dat wil zeggen dat ze in veel opzichten heel dicht bij elkaar staan. Dit heeft tot gevolg dat hybridisatie in dit gebied veelvuldig voorkomt. Recente studies door Panov (2000) in het zuidelijk deel van het overlappingsgebied bevestigen het meer en meer voorkomen van hybriden. Wetenschappers voorspellen zelfs dat op lange termijn een volledige samensmelting van de 2 soorten een feit zal zijn. We mogen exemplaren van deze vogels dan ook frequenter in West-Europa verwachten.

Hybriden van de eerste generatie, en dan vooral mannetjes, zijn over het algemeen makkelijk te determineren, ze vertonen voldoende eigenschappen van beide oudervogels met name aan kop- en borsttekening. Maar hybriden van Witkop- en Geelgors kunnen terug beginnen broeden in een zuivere lijn van één van de ouders. Na een aantal generaties zullen die vogels, tweede of derde generatiehybriden of nog meer, nog maar enkele subtiele kenmerken van de “indringde” voorouder vertonen. Hoe Witkopgors-zuiver een individu er ook uitziet, de minste geelkleuring op de handdekveren of okselveren verraadt een hybride-oorsprong. Alle Witkopgorzen in het oosten van het verspreidingsgebied, waar totaal geen Geelgorzen voorkomen, vertonen niet het minste geel, maar sneeuwwitte randen aan handpennen en op de okselveren. Hoe moeilijk het kan zijn om hybriden te herkennen blijkt uit het volgende. Bij ringvangsten in West-Siberië van 239 hybride adulte mannetjes Witkopgors x Geelgors waren er 58 enkel maar te determineren als hybride door de gele okselveren.

Het spectrum van pure Geelgors via hybriden tot pure Witkopgors kan worden voorgesteld in een hybride index (HI). Het HI voor een individu wordt bepaald door scores toe te kennen aan drie kenmerken in het verenkleed en die op te tellen. Deze kenmerken zijn de algemene achtergrondkleur van de lichaamsveren

(score 0 voor volledig geel tot 16 voor volledig wit), de mate van aanwezigheid van kastanjebruine ‘snorstreek’ (score 0 tot 7) en de mate van aanwezigheid van kastanjebruin op de teugel en rondom het oog (score 0 tot 7). De laagste score (0) geeft een zuivere Geelgors aan, de hoogste score (30) een zuivere Witkopgors. Individuen met score 1-3 en 26-29 lijken erg op respectievelijk Geelgors en Witkopgors. Score 29 wordt gehaald door vogels die enkel een geel randje aan de handpennen vertonen, zoals bij het vrouwtje in Hoegaarden het geval was. Vogels met een intermediair gekleurd verenkleed die score 4-14 halen worden gele hybriden genoemd, die score 15-25 halen worden witte hybriden genoemd.

Door veelvuldig voorkomen van hybridisatie tussen beide soorten is er sprake van vermenging (“vervuiling”) van de genenpolen en hoeft dus het voorkomen van kenmerken van de ene soort in de andere niet direct te wijzen op eerste generatiehybride. Bij overwegend zuivere vogels van de ene soort met beperkte invloed van de andere soort is het een kwestie van definitie of deze vogels als hybride of als “niet 100% zuiver” exemplaar van die soort worden beschouwd.

Peter Collaerts

Literatuur :

- *Identification of Pine Bunting - Daniele Occhiato ; Dutch Birding 25 No. 1-2003*
- *Hybridisation between Yellowhammer and Pine Bunting in Russia – E.N. Panov, A.S. Roubtsov, D.G. Monzиков ; Dutch Birding 25 No. 1-2003*
- *Pine Bunting in Italy: status and distribution - Daniele Occhiato ; Dutch Birding 25 No. 1-2003*
- *Wintering hybrids Pine Bunting x Yellowhammer in northern Iran – R. Aye, M. Schweize r; Dutch Birding 25 No. 1-2003*
- *Buntings and Sparrows – C. Byers, U. Olsson, J. Curson*